

Original Article

Multiple Crimes of Children and Adolescents and Responses to It in the Criminal Laws of Iran, Iraq and Egypt

Abdollah Yonesi Alamshiri¹ , Hasan Hajitabar Firozjaee^{*2} , Javad Habibi³

¹ PhD student in Criminal Law and Criminology, Ghaemshahr Branch, Islamic Azad University, Ghaemshahr, Iran.

² Associate Professor, Department of Law, Qaimshahr Branch, Islamic Azad University, Qaimshahr, Iran.

³ Assistant Professor, Department of Law, Ghaemshahr Branch, Islamic Azad University, Ghaemshahr, Iran.

[10.22080/lps.2025.29768.1776](https://doi.org/10.22080/lps.2025.29768.1776)

Received:

August 1, 2025

Accepted:

October 9, 2025

Available online:

September 11, 2026

Keywords:

Multiplicity of crimes,
Child, Adolescent, Iran,
Iraq, Egypt

Abstract

One of the challenging issues in Iranian criminal law is the issue of multiple crimes of children and adolescents in terms of the possibility of inclusion and how to respond to it, which has caused disagreement and divergence of opinions. For this purpose, the authors, with the aim of explaining the ruling on this issue in Iran with a comparative approach in the criminal laws of Iraq and Egypt and in a descriptive and analytical method and by examining the context of the words and phrases used in the Islamic Penal Code approved in 2013 and relying on the techniques and rules of interpretation of criminal law and in line with the principle of child-friendly interpretation of laws related to children and adolescents. The authors have reached the following conclusions: in Iranian criminal law, the provisions on multiple crimes are only applicable to adolescents (adults under 18 full solar years of age) and children are excluded from the scope of these provisions; Because, on the one hand, juvenile delinquents are not criminally liable (Article 146 of the Criminal Procedure Code) and the nature of the social response against them is of a security and educational nature (Article 148 of the Criminal Procedure Code) and on the other hand, the provisions on the multiple offenses govern the punishment and individuals eligible for criminal liability (including adults under 18 full calendar years of age or older). Also, in Iraq and Egypt, in line with Iran, these provisions will only be applicable to a specific age group of individuals under 18 years of age (9 to 18 years in Iraq and 12 to 18 years in Egypt), so that the nature of the social response to their multiple offenses is, with a slight difference, lenient, corrective, and tolerant compared to individuals over 18 years of age.

***Corresponding Author:** Hasan Hajitabar Firozjaee

Address: Islamic Azad University, Qaimshahr, Iran.

Email: hajitabar@yahoo.com

Extended Abstract

1. Introduction

One of the examples of general aggravating qualities of punishment is multiple crimes, which is considered a fundamental challenge in the current Iranian criminal law, both in terms of its inclusion and in terms of how to respond to it in the criminal law of children and adolescents, in a way that has caused serious disagreements and different perspectives between the doctrine of criminal law and judicial practice. Should multiple offenses committed by children and adolescents, as in the case of adults, warrant increased punishment? Should the social reaction to multiple crimes of children and adolescents have a differentiated and specific aspect? These are among the challenges related to the issue. The legislative history of Iran indicates that no provision has been made in the General Penal Code of 1304 regarding multiple crimes; although, according to Article 38 of the aforementioned law, the provisions on repeated crimes were not applicable to children. Then, in 1312, an article regarding the provisions on multiple crimes was added to the Criminal Procedure Code, With the caveat that no specific provision was made regarding the multiple crimes of children and adolescents. Subsequently, the legislator provided for the provisions of multiple crimes in Articles 31 and 32 of the amended General Penal Code of 1973, which, based on paragraph "i" of Article 32 of that law, the provisions of repetition and multiple crimes were not applicable to juvenile delinquents. Subsequently, the legislator provided for the provisions of multiple crimes in Articles 24 and 25 of the Islamic Penal Code of 1982 and also in Articles 46 and 47 of the Islamic Penal

Code of 1991; however, no specific provision was made in the aforementioned laws regarding the multiple or repeated crimes of children and adolescents. The latest will of the Iranian legislator regarding the multiple offenses is expressed in Articles 131 to 135 of the Criminal Code of 2013 (and subsequently in Article 12 of the Law on Reducing Penalty Sentences of 1399), in which the provision on the multiple offenses of children and adolescents - unlike the repeated offense of children - is still silent in this law and this has caused the aforementioned challenges and various interpretations at the level of legal doctrine and judicial practice in Iran (for more information, see: Fallah and Hajitabar Firouzjaei, 1399: 258 and 259). However, in the criminal laws of Iraq - unlike Egypt - a special provision has been foreseen regarding the multiple offenses of children and adolescents (Articles 64 to 66 and 75 of the Iraqi Criminal Code approved in 1969). Therefore, the contents of this article aim to examine and explain the comparative approach of the criminal laws of Iran, Iraq, and Egypt in terms of the feasibility of applying the provisions of multiple offenses to children and adolescents and how to respond to it, using a descriptive-analytical and library method and seeking to answer the above-mentioned questions, including first: explaining the concepts of children, adolescents, and multiple offenses, second: assessing the feasibility of including the provisions of multiple offenses of children and adolescents and how to respond to it in the criminal laws of Iran, Iraq, and Egypt.

2. Methods

The study method of this research is descriptive-analytical, conducted by library tools.

3. Results

Despite the silence of the Iranian legislator regarding the possibility of including the provisions of multiple offenses regarding children and adolescents and how to respond to it, and the emergence of differences of opinion among jurists and judicial practice, but by scrutinizing the context of the words and phrases used in various articles of the Islamic Penal Code approved in 2013, relying on criminal law techniques, as well as the necessity of adhering to the interpretative rules governing criminal law, such as the rule of narrow interpretation or the rule of interpretation in favor of the accused (Article 120 of the Criminal Code) on the one hand, and the necessity of adhering to the principle of child-centered interpretation of laws related to children and adolescents and considering their specific physical, emotional, and social vulnerability, on the other hand, the application of the provisions of multiple offenses regarding children (girls under 9 years of age and boys under 15 full lunar years) is completely ruled out. Because they are not criminally liable and no social reaction, whether punishment or security and educational measures, will be applied to them (except in the case of committing crimes that result in hadd or qisas, which are subject to security measures only - Note 2 of Article 88 of the Islamic Criminal Code of 2013); moreover, the provisions on multiple crimes will not be applied to them even in the case of committing crimes that result in hadd or qisas. Because multiple crimes are subject to punishment. However, considering the nature of the social reaction against adolescents (adults under 18 years of age) and the current provisions on multiple crimes for punishment, it is possible to apply these provisions to them (adolescents), with the

proviso that the manner of responding to multiple crimes of adolescents is similar to that of adults, which the legislator has stated in Articles 134 to 135 of the Islamic Criminal Code of 2013 in terms of ta'ziri or hadd and qisas and blood money being the type of crime. Of course, the range and type of punishment applicable to juveniles is consistent with the punishments stipulated in Articles 88 (for girls from 9 full solar years to 15 full solar years) and 89 (boys and girls over 15 to 18 full solar years), which, compared to the punishment of adults (over 18 full solar years), has a lenient and supportive aspect (reduced punishments and alternatives to imprisonment).

In the criminal laws and regulations of Iraq and Egypt, the application of the rules of multiple offenses has been accepted only for a specific age group of people under 18 full solar years (of course, without distinguishing between girls and boys), that is, only juveniles. In other words, firstly, in the criminal law of Iraq, like Iran, people under 9 years of age are not criminally liable and the rules of multiple offenses are excluded for them. However, in the case of individuals aged 9 to 18, who are classified as "boys" (9 to 15 years old) and "fatis" (15 to 18 years old), the social response is in the form of alternative punishments and corrective measures, and the rules of multiple offenses are applicable. Secondly, in Egyptian criminal law, the general rules of multiple offenses apply to children and adolescents, with the emphasis that a- Regarding individuals under 12 years old, due to the lack of criminal responsibility, the rules of multiple offenses do not apply. In other words, if a child under 12 years old commits several criminal acts simultaneously or consecutively, the court will only attempt to establish corrective

measures (such as informing the parents or referring them to a support institution). B- Individuals aged 12 to 15: The juvenile court can only apply one of the measures set out in Article 101 of the aforementioned law (Article 105 of the Child Law of 1996 (amended in 2008). The assumption of multiple crimes in this age range means that several consecutive or simultaneous criminal incidents (for example, several robberies) have occurred. In this case, each crime is examined separately by the juvenile court and one or more "corrective measures" (such as education or community service) may be considered for him. This is because fines or objective criminal penalties (imprisonment, flogging, heavy fines) are prohibited for children. C- Individuals aged 15 to 18: These individuals are subject to punishment within the framework of the law and the provisions of multiple crimes apply to them (only the most severe punishment). Of course, if the most severe punishment is the death penalty or life imprisonment, it will be converted into "ordinary imprisonment". In general, between the legislative approaches of all three countries "Iran, Iraq, and Egypt" have many similarities in determining a specific age group for applying the rules on multiple crimes (of course, from the age group under 18) as well as the way society responds to their multiple crimes (adopting a corrective, therapeutic, and

tolerant approach compared to people over 18).

4. Conclusion

The need to adhere to the principle of legality of crime and punishment, the implementation of justice, and the prevention of divergence of opinions in judicial practice require that the legislator explicitly state in the Islamic Penal Code regarding multiple crimes or in Chapter Ten of Part Two of Book One of the Islamic Penal Code under the title "Punishments and Security and Educational Measures for Children and Juveniles" the ruling on multiple crimes by children and juveniles and how to react and respond to it, in such a way that the provisions on multiple crimes are applicable only to juveniles, taking into account the provisions of Articles 88, 89, and 91.

Funding

There is no funding support.

Authors' contribution

All sections of this article are prepared by the authors and they have the same shares in all parts of it.

Conflict of interest

The authors declare no conflict of interest.

Acknowledgments

The authors are grateful to all scientific advisors in this study.

علمی پژوهشی

تعدد جرم اطفال و نوجوانان و پاسخ‌دهی به آن در حقوق جزای ایران، عراق و مصر

عبداله یونسی المشیری^۱ ID، حسن حاجی تبار فیروزجائی^۲ ID، جواد حبیبی^۳ ID

^۱ دانشجوی دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، واحد قائمشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، قائمشهر، ایران.

^۲ دانشیار گروه حقوق، واحد قائمشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، قائمشهر، ایران.

^۳ استادیار گروه حقوق، واحد قائمشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، قائمشهر، ایران.

[10.22080/lps.2025.29768.1776](https://doi.org/10.22080/lps.2025.29768.1776)

چکیده

یکی از موضوعات چالش‌برانگیز در حقوق جزای ایران، مسأله تعدد جرم اطفال و نوجوانان از لحاظ امکان شمول و چگونگی پاسخ‌دهی به آن است که باعث ایجاد اختلاف‌نظر و تشتت آراء شده است. به همین منظور نگارندگان، با هدف تبیین حکم این موضوع در ایران با رویکردی تطبیقی در حقوق جزای عراق و مصر و به روش توصیفی و تحلیلی و با مذاقه در سیاق کلمات و عبارات به کار رفته در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ و با اتکاء بر تکنیک‌ها و قواعد تفسیری حقوق جزا و در راستای تبعیت از اصل تفسیر کودک-مدارانه از قوانین مرتبط با اطفال و نوجوانان به این نتایج دست یافته‌اند که در حقوق جزای ایران مقررات تعدد جرم فقط درباره افراد نوجوان (بالغ زیر ۱۸ سال تمام شمسی) قابل اجراء بوده و اطفال از شمول این مقررات خارج‌اند؛ چراکه از یکسو، اطفال بزهکار فاقد مسئولیت کیفری بوده (ماده ۱۴۶ ق.م.ا) و ماهیت واکنش اجتماعی علیه آنان از نوع اقدام تأمینی و تربیتی بوده (ماده ۱۴۸ ق.م.ا) و از سوی دیگر، مقررات تعدد جرم ناظر بر مجازات و افراد واجد شرایط مسئولیت کیفری (اعم از بالغ زیر ۱۸ سال تمام شمسی و یا بالای آن) می‌باشد. همچنین، در کشورهای عراق و مصر نیز، همسو با ایران، این مقررات فقط در خصوص گروه سنی مشخصی از افراد زیر ۱۸ سال (۹ تا ۱۸ سال در عراق و ۱۲ تا ۱۸ سال در مصر) قابل اجراء خواهد بود، به نحوی که ماهیت واکنش اجتماعی در قبال تعدد جرائم آنان با کمی تفاوت جنبه ارفاقی، اصلاحی و مداراگراییانه در مقایسه با افراد بالای ۱۸ سال دارد.

تاریخ دریافت:

۱۰ مرداد ۱۴۰۴

تاریخ پذیرش:

۱۷ مهر ۱۴۰۴

تاریخ انتشار:

۲۰ شهریور ۱۴۰۵

کلیدواژه‌ها:

تعدد جرم، طفل، نوجوان، ایران، عراق، مصر

* نویسنده مسئول: حسن حاجی تبار فیروزجائی

آدرس: دانشگاه آزاد اسلامی، قائمشهر، ایران.

ایمیل: hajitabar@yahoo.com

۱ مقدمه

یکی از مصادیق کیفیات مشدده عام مجازات، تعدد جرم است که این موضوع هم از حیث امکان شمول و هم از حیث چگونگی پاسخ‌دهی به آن در قلمرو حقوق کیفری اطفال و نوجوانان به عنوان یک چالش اساسی در حقوق جزای کنونی ایران محسوب می‌شود، به نحوی که باعث ایجاد اختلاف نظر جدی و برداشت دیدگاه گوناگون میان دکترین حقوق کیفری و رویه قضایی شده است. اینکه آیا تعدد جرم اطفال و نوجوانان همانند تعدد جرایم بزرگسالان مقتضی اتخاذ تشدید مجازات است؟ آیا واکنش اجتماعی نسبت به تعدد جرم اطفال و نوجوانان باید جنبه افتراقی و خاص داشته باشد؟ از جمله چالش‌های مرتبط با موضوع می‌باشد.

سوابق قانونگذاری ایران حکایت از این واقعیت دارد که در قانون مجازات عمومی ۱۳۰۴ هیچ حکمی درباره تعدد جرم وضع نشده؛ هر چند که به موجب ماده ۳۸ قانون یاد شده مقررات تکرار جرم نسبت به اطفال قابل اعمال نبوده است. سپس، در سال ۱۳۱۲، ماده‌ای در خصوص مقررات تعدد جرم به قانون آیین دادرسی کیفری الحاق گردید؛ با این قید که هیچ مقررره خاصی درباره تعدد جرایم اطفال و نوجوانان وضع نشده بود. متعاقباً، قانونگذار در مواد ۳۱ و ۳۲ قانون مجازات عمومی اصلاحی ۱۳۵۲ مقررات تعدد جرم را پیش‌بینی

نموده که بر اساس بند «ط» ماده ۳۲ آن قانون، مقررات تکرار و تعدد جرم درباره اطفال بزهکار قابل اعمال نبوده است. متعاقباً قانونگذار در مواد ۲۴ و ۲۵ قانون راجع به مجازات اسلامی ۱۳۶۱ و همچنین، در مواد ۴۶ و ۴۷ قانون مجازات اسلامی ۱۳۷۰ مقررات تعدد جرم را پیش‌بینی کرده؛ لیکن در قوانین مذکور در باب تعدد یا تکرار جرائم اطفال و نوجوانان هیچ حکم خاصی وضع نشده بود. آخرین اراده قانونگذار ایران در خصوص تعدد جرم طی مواد ۱۳۱ تا ۱۳۵ ق.م.ا مصوب ۱۳۹۲ (و متعاقب آن در ماده ۱۲ قانون کاهش مجازات حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹) بیان شده است، که در این قانون نیز همچنان حکم تعدد جرم اطفال و نوجوانان - برخلاف تکرار جرم اطفال - مسکوت واقع شده است و همین امر باعث ایجاد چالش‌های فوق‌الذکر و برداشت‌های گوناگون در سطح دکترین حقوقی و رویه قضایی ایران شده است (جهت اطلاع بیشتر از رجوع شود: فلاح و حاجی تبار فیروزجائی، ۱۳۹۹: ۲۵۸ و ۲۵۹). با این وجود، در قوانین جزایی کشور عراق - بر خلاف کشور مصر - حکم خاصی پیرامون تعدد جرم اطفال و نوجوانان (مواد ۶۴ تا ۶۶ و ۷۵ قانون جزای کشور عراق مصوب ۱۹۶۹) پیش‌بینی شده است.^۱

از اینرو، مطالب این نوشتار با هدف بررسی و تبیین تطبیقی رویکرد حقوق جزای ایران، عراق و مصر از حیث امکان‌سنجی اعمال مقررات تعدد جرم درباره

تعدد جرم نسبت به اطفال و نوجوانان در سیاست کیفری ایران، حمید عسکری پور و همکاران، فصلنامه تعالی حقوق، دوره ۱۰، شماره ۱، مرداد ۱۴۰۳، صفحات ۱۰۹ تا ۱۳۷، ولی با این وجود جنبه جدید بودن و تفاوت اصلی مقاله حاضر با تحقیقات پیشین از حیث تطبیقی بودن موضوع این مقاله، متن و ساختار می‌باشد.

^۱ - از حیث پیشینه تحقیقات مرتبط با موضوع این مقاله، جستجوهای حکایت از این دارد که دو مقاله مرتبط با این موضوع وجود دارد که عبارتند از: ۱- مقاله با عنوان «واکاوی حکم تعدد جرائم اطفال و نوجوانان در حقوق ایران، امین فلاح خاریکی و حسن حاجی تبار فیروزجائی، فصلنامه آموزه‌های حقوق کیفری، شماره ۲۰، دوره ۱۷، بهمن ۱۳۹۹، صفحات ۲۵۵ تا ۲۷۶ و ۲- امکان‌سنجی اعمال مقررات

آمده است (دهخدا، ۱۳۷۳: ۲۰۱۶ و عمید، ۱۳۷۸: ۲۴۲۲/۳).

در حقوق جزای ایران، معیار اصلی جهت تمیز طفل از نوجوان، معیار «بلوغ شرعی» است؛ چراکه قانونگذار در مواد ۱۴۶ و ۱۴۷ ق.م.ا مصوب ۱۳۹۲^۱ و تبصره ۱ ماده ۳۰۴ ق.آ.د.ک مصوب ۱۳۹۲ با اصلاحات و الحاقات بعدی^۲ و همچنین، در ماده ۱ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان مصوب ۱۳۹۹^۳، اشاره صریح به «بلوغ شرعی» کرده است؛ هر چند که مفهوم و معیار دقیقی جهت تشخیص بلوغ شرعی ارائه نشده است. بنابراین، معیار تفکیک طفل از نوجوان، حد بلوغ شرعی است. وانگهی، مطابق مواد قانونی فوق‌الذکر و همچنین، مواد ۸۸ الی ۹۱ ق.م.ا و بند «ب» ماده ۱ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان ۱۳۹۹^۴، دوره نوجوانی دوره‌ای بین طفولیت و بزرگسالی است که ابتدای آن بلوغ شرعی و انتهای آن سن هجده سال تمام شمسی می‌باشد. به عبارت دیگر، در حقوق جزای ایران، هر فرد بالغ زیر هجده سال تمام شمسی نوجوان است که حسب مورد دختران بالای نه سال تمام قمری تا هجده سال تمام شمسی و پسران بالای پانزده سال تمام قمری تا هجده سال تمام شمسی را در بر می‌گیرد.

در حقوق جزای عراق، مهم‌ترین منبع قانونی درباره مفهوم «طفل»، قانون مجازات عراق مصوب ۱۹۶۹^۵ و

اطفال و نوجوانان و چگونگی پاسخ‌دهی در قبال آن و با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و کتابخانه‌ای و در صدد پاسخ به سوالات فوق‌الذکر، مشتمل بر نخست: تبیین مفاهیم طفل، نوجوان و تعدد جرم، دوم: امکان-سنجی شمول مقررات تعدد جرم اطفال و نوجوانان و چگونگی پاسخ‌دهی به آن در قلمرو حقوق جزای ایران، عراق و مصر، می‌باشد.

۲ مفاهیم

اصطلاحات اساسی در این نوشتار شامل اطفال، نوجوانان و تعدد جرم بوده که با توجه به تطبیقی بودن موضوع، تبیین مفاهیم اصطلاحات مزبور در قلمرو حقوق جزای ایران، عراق و مصر، ضرورت دارد که ذیلاً بدان خواهیم پرداخت.

۲.۱ مفهوم طفل و نوجوان

واژه «طفل» در لغت به معنای «بچه، کودک، نوزاد، پسر یا دختر خردسال، فرزندی که به حد بلوغ نرسیده»، بیان شده است (معین، ۱۳۸۶: ۱۸۳۱/۳). در اصطلاح حقوقی، «طفل» به کسی اطلاق می‌شود که به سن بلوغ نرسیده و کبیر نشده است (صفایی و قاسم زاده، ۱۳۹۸: ۲۰۴؛ جعفری لنگرودی، ۱۳۸۷: ۴۳۰). در اصطلاح فقهی نیز طفل کسی است که به حد بلوغ شرعی نرسیده است (موسوی خمینی، ۱۳۸۳: ۳۰/۲۰). اما واژه «نوجوان» در لغت به معنای «فردی که تازه پا به مرحله جوانی گذاشته»

۳- بند «الف» ماده ۱ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان ۱۳۹۹: «طفل هر فرد که به سن بلوغ شرعی نرسیده است.»

۴- بند «ب» ماده ۱ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان ۱۳۹۹: «نوجوان، هر فرد زیر هجده سال کامل شمسی که به سن بلوغ شرعی رسیده است.»

۵- قانون عقوبات عراقی مصوب ۱۹۶۹

۱- ماده ۱۴۶ ق.م.ا: «افراد نابالغ مسئولیت کیفری ندارند.» ماده ۱۴۷ ق.م.ا: «سن بلوغ، در دختران و پسران، به ترتیب نه و پانزده سال تمام قمری است.»

۲- تبصره ۱ ماده ۳۰۴ ق.آ.د.ک: «طفل، کسی است که به حد بلوغ شرعی نرسیده است.»

مجازات‌ها محکوم شود، اما اعمال مجازات‌های اعدام، حبس ابد و کار اجباری برای او ممنوع است؛ ممکن است به حبس در مؤسسات اصلاحی ویژه نوجوانان محکوم شود.

۲،۲ مفهوم تعدد جرم

در تعریف تعدد جرم آمده است: «ارتکاب جرائم متعدد بدون آنکه متهم برای اتهامات متعدد پیشین خود به محکومیت قطعی رسیده باشد خواه جرائم متعدد در فواصل کوتاهی ارتکاب یافته باشد، چندانکه زمان برای تعقیب و محکومیت متهم کافی نبوده، خواه متهم متواری بوده و یا جرائم او به دلایل گوناگون کشف نشده باشد (اردبیلی، ۱۳۹۹: ۱۷۲/۳). یا در تعریف دیگر، چنین آمده است: «تعدد جرم یعنی ارتکاب چند جرم توسط یک نفر بدون محکومیت قبلی و یا اجرای حکم. منظور از تعدد واقعی، ارتکاب چند جرم که ارکان سه گانه هریک از آنها جدای از دیگری قابل تشخیص و تفکیک باشد، مشروط بر اینکه نسبت به هیچ یک از جرایم محکومیت قطعی پیدا نکرده باشد» (منصورآبادی، ۱۳۹۹: ۳۷۸).

در حقوق جزای ایران، با توجه به مفهوم مخالف ماده ۱۳۷ ق.م.ا. مصوب ۱۳۹۲، تعدد جرم عبارت است از ارتکاب جرائم متعدد از سوی شخص واحد در فواصل زمانی مختلف بدون اینکه نسبت به جرم یا جرائم قبلی حکم محکومیت قطعی صادر گردیده باشد. در حقوق جزای ایران، مقررات عام مربوط به تعدد جرم در مواد

قانون حمایت از کودکان و نوجوانان بزهکار مصوب ۱۹۸۳^۱ است. به موجب ماده ۱ قانون اخیرالذکر، «طفل کسی است که کمتر از ۱۸ سال سن دارد». البته، در قانون مذکور، بین مراحل مختلف کودکی تفکیک قائل شده است: ۱- طفل (کمتر از ۹ سال): فاقد مسئولیت کیفری و مجازات است. ۲- کودک یا نوجوان^۲ (۹ تا ۱۸ سال): دارای مسئولیت کیفری محدود بوده که به جای مجازات عادی، تحت تدابیر اصلاحی و تربیتی خاصی مانند فرستادن به مراکز اصلاحی قرار می‌گیرند.

در حقوق جزای مصر، مفهوم «طفل» بر اساس قانون کودک مصر شماره ۱۲ مصوب ۱۹۹۶^۳ (اصلاح شده سال ۲۰۰۸) و قانون مجازات مصر مصوب ۱۹۵۰^۴ و همسو با ماده ۱ کنوانسیون حقوق کودک مصوب ۱۹۸۹ تعریف شده است. به موجب ماده ۲ «قانون کودک مصر» مصوب ۱۹۹۶: «طفل کسی است که کمتر از ۱۸ سال سن داشته باشد». البته، به موجب ماده ۹۴ قانون یاد شده، مسئولیت کیفری کودکان بر حسب سن جنبه تدریجی دارد: الف- کمتر از ۷ سال: فاقد مسئولیت کیفری بوده و هیچ مجازاتی بر او تحمیل نمی‌شود. ب- بین ۷ تا ۱۲ سال: دارای مسئولیت کیفری محدود بوده و در صورت ارتکاب جرم، به تدابیر تربیتی و اصلاحی محکوم می‌شود، نه به مجازات‌های بزرگسالان. پ- بین ۱۲ تا ۱۵ سال: دارای مسئولیت کیفری بوده اما مشمول مجازات‌های تخفیفی و جایگزین می‌شود. ت- بین ۱۵ تا ۱۸ سال: در این سن، کودک می‌تواند به برخی از

خلاف حقوق ایران، در این مورد تفاوتی میان دختر و پسر پیش‌بینی نشده است.

۳ - قانون الطفل المصری رقم ۱۲ لسنة ۱۹۹۶ با اصلاحات ۲۰۰۸

۴ - قانون العقوبات المصری مصوب ۳ مارس ۱۹۵۰

۱- قانون رعاية الأحداث شماره ۷۶ مصوب ۱۹۸۳

۲- در حقوق کیفری عراق، واژه «کودک یا نوجوان» به «حدث» تعبیر

می‌گردد. لازم به ذکر است در نظام حقوقی عراق، افراد زیر ۹ سال،

«طفل» و افراد بین ۹ تا ۱۸ سال، «کودک یا نوجوان» تلقی می‌گردند و بر

۳ امکان سنجی شمول مقررات تعدد جرم درباره اطفال و نوجوانان و چگونگی پاسخ‌دهی به آن

پاسخ‌دهی و واکنش اجتماعی به جرائم اطفال و نوجوانان همواره یکی از چالش‌های اساسی در نظام‌های عدالت کیفری جهان بوده است. با توجه به ویژگی‌های خاص این گروه سنی، از جمله رشد شناختی، عاطفی و اجتماعی، سیاست‌های کیفری اتخاذ شده در قبال آن‌ها، تفاوت‌های قابل توجهی با بزرگسالان دارد. در این خصوص، دو رویکرد کلی در مواجهه با جرایم اطفال و نوجوانان شکل گرفته است.

نخست، رویکرد سزاگرایانه: ^۳ مبتنی بر این اصل است که مجرم باید متناسب با شدت جرم ارتكابی مجازات گردد. در این دیدگاه بر مجازات عادلانه و بازدارنده تمرکز شده و هدف اصلی، تنبیه مجرم برای رفتار نادرست او و اجرای عدالت برای جامعه و بزه‌دیده است. از دیگر اهداف رویکرد سزاگرایانه، افزایش کارایی نظام عدالت کیفری اطفال از طریق توسعه و تقویت هماهنگی میان نهادهای مختلف عدالت کیفری با استفاده از روش‌هایی چون ارتقای سرعت در فرایند رسیدگی به بزه در نظام عدالت کیفری و نیز افزایش کارایی نهادهای آن از طریق ایجاد امکان مداخله بیشتر در امور اطفال و نوجوانان است. مبنای نظری رویکرد سزاگرایانه، ایدئولوژی «قانون و نظم» است که بر افزایش کارایی و

۱۳۱ تا ۱۳۵ ق.م.ا مصوب ۱۳۹۲ با اصلاحات سال ۱۳۹۹ مورد پیش‌بینی قرار گرفته است.

در حقوق جزای عراق، «تعدد جرم» به وضعیتی اطلاق می‌شود که یک شخص مرتکب دو یا چند جرم شود، بدون اینکه بین آن‌ها حکم قطعی صادر شده باشد (ماده ۱۴۳ قانون مجازات عراق مصوب ۱۹۶۹).^۱

در حقوق جزای مصر نیز، «تعدد جرم» به وضعیتی اطلاق می‌شود که یک شخص مرتکب دو یا چند جرم شود، بدون اینکه بین آن‌ها حکم قطعی صادر شده باشد (مواد ۳۲ الی ۳۸ قانون مجازات مصر مصوب ۱۹۵۰ اصلاحی ۲۰۰۸).^۲

در حقوق جزای ایران، عراق و مصر، تعدد جرم به دو شکل الف- تعدد واقعی (ارتکاب چند جرم مستقل) و ب- تعدد اعتباری/معنوی (رفتار واحد واجد عناوین مجرمانه متعدد) تقسیم شده است، با این قید که در حقوق کیفری ایران، نظام حاکم بر مجازات تعدد جرایم حسب مورد در تعدد واقعی و اعتباری (با در نظر گرفتن نوع جرائم از حیث مشمول حد، قصاص، دیه و تعزیر بودن) متفاوت است مثلاً در تعدد واقعی جرائم تعزیری اصل عدم جمع مجازات‌ها، ولی در تعدد واقعی جرائم حدی، قصاص و دیه، اصل جمع مجازات‌ها حاکم است (به عنوان مثال، مواد ۱۳۱ تا ۱۳۵ ق.م.ا مصوب ۱۳۹۲)، لیکن در حقوق جزای عراق و مصر، در تعدد واقعی، اصل بر جمع مجازات‌ها است، اما در تعدد اعتباری، فقط مجازات شدیدتر اعمال می‌شود (ماده ۱۴۳ قانون مجازات عراق مصوب ۱۹۶۹).

^۳ - Retributive Justice

^۱ - قانون عقوبات عراقی مصوب ۱۹۶۹

^۲ - قانون العقوبات المصری مصوب ۳ مارس ۱۹۵۰

تأثیرگذاری نظام عدالت کیفری از طریق اعمال و اجرای سیاست کیفری سخت گیرانه تأکید می‌کند (غلامی، ۱۳۹۲: ۱۰۲). رویکرد سزاگرایی به طور کلی با انتقادهای متعددی در این رابطه مواجه شده است از جمله؛ سزاگرایی در مقام ریشه‌یابی علت ارتکاب جرم و وضعیت مجرم نبوده و به اراده آزاد مرتکب در ارتکاب جرم نظر داشته و در تعیین تناسب بین جرم و مجازات به میزان سرزنش‌پذیری رفتار و صدمه وارده توجه می‌کند؛ دوم، سزاگرایی به گذشته نگاه داشته و آینده‌نگر نیست؛ تأثیر اجتماعی کیفر را نادیده گرفته و با توجه به نحوه ارتکاب جرم و بررسی مؤلفه‌های آن کمتر به ملاحظه‌های اجتماعی در مورد کیفردهی توجه می‌کند (گودرزی، ۱۳۸۲: ۱۱۰).

دوم، رویکرد بازپرورانه:^۱ بر اساس این رویکرد، کودکان و نوجوانان، به دلیل ماهیت در حال رشد خود، باید تحت برنامه‌های اصلاحی و تربیتی قرار گیرند تا از تکرار جرم در آینده جلوگیری شود. پاسخ‌های اصلاحی- درمانی شامل آن دسته از واکنش‌های نظام عدالت کیفری‌اند که به منظور بازپذیری اجتماعی و بهبود فرایند رشد و تربیت اطفال بزهکار اعمال می‌شوند. این دسته از پاسخ‌ها با ماهیت بازپرورانه به دنبال بازگشت اطفال بزهکار به زندگی سالم اجتماعی، هنجارمند کردن و پیشگیری از تکرار بزهکاری آنان هستند. پاسخ‌های اصلاحی-درمانی به شکل‌های مختلف نمایان می‌شوند. گاه به صورت تدابیر غیر سالب آزادی و گاه به شکل تدابیر سالب آزادی (نیازپور، ۱۳۸۹: ۵۹).

مدآقه در قوانین و مقررات هر سه کشور ایران، عراق و مصر حکایت از از این واقعیت دارد که رویکرد حاکم بر پاسخ‌دهی به جرایم اطفال و نوجوانان، نه صرفاً سزاگرایانه و نه صرفاً بازپرورانه است، بلکه ترکیبی از دو رویکرد مذکور می‌باشد، بدین شرح که در حقوق جزای ایران با عنایت به عنوان فصل دهم از قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ تحت «مجازات‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی اطفال و نوجوانان» و مفاد مواد ۸۸ و ۸۹ و ۹۱ این قانون و همچنین، ماده ۸۵ قانون حمایت از کودکان و نوجوانان عراق مصوب ۱۹۸۳ و ماده ۲۴ قانون کودک مصر» مصوب ۱۹۹۶ اصلاحی ۲۰۰۸، از هر دو رویکرد بازپرورانه و سزاگرایانه تبعیت شده است.

در همین ارتباط یکی از موضوعات چالش‌برانگیز در حقوق کیفری اطفال و نوجوانان، مسأله امکان‌سنجی اعمال مقررات تعدد جرم درباره اطفال و نوجوانان و چگونگی پاسخ‌دهی به آن است. اینکه در حقوق جزای ایران، عراق و مصر، آیا اساساً مقررات تعدد جرم شامل اطفال و نوجوانان می‌شود؟ آیا در خصوص تعدد جرائم اطفال و نوجوانان و چگونگی پاسخ‌دهی به آن، سیاست کیفری خاصی در قوانین جزایی این کشورها وضع شده است و یا اینکه تابع مقررات عمومی تعدد جرائم خواهد بود؟ در ادامه به بررسی و تبیین این ابهامات و سوالات در قلمرو حقوق جزای ایران، عراق و مصر خواهیم پرداخت.

۳،۱ در حقوق جزای ایران

قانونگذار ایران بر خلاف مقررات تکرار جرم (ماده ۱۳۸ ق.م.ا مصوب ۱۳۹۲) درباره اعمال و یا عدم اعمال

^۱ - Rehabilitative Justice

است. زیرا در صورت ارتکاب چند جرم، صرفاً مجازات اشد به مرحله اجرا گذاشته می‌شود (علی‌آبادی، ۱۳۸۵: ۲۷۸). علاوه بر آن، استدلال اکثریت قضات دادگستری شهرستان استهبان فارس در صورتجلسه نشست قضایی شماره ۴۶/۲۱-۱۳۹۷ مورخ ۱۳۹۶/۱۰/۱۹ مؤید این دیدگاه است.^۱

۳،۱،۲ دیدگاه مخالفان

برخی دیگر به طور مطلق قائل به عدم اعمال مقررات تعدد جرم نسبت به اطفال و نوجوانان می‌باشند. زیرا اولاً، گرچه قانونگذار صراحتاً اعمال مقررات تعدد جرم را درباره اطفال و نوجوانان پیش‌بینی نکرده است، اما این فقدان نص قانونی ناشی از غفلت مقنن نیست؛ بلکه قانونگذار، همانند پیش‌بینی صریح خود مبنی بر عدم شمول مقررات تکرار جرم نسبت به اطفال (ماده ۱۳۸ ق.م.ا ۱۳۹۲)، در این زمینه نیز قصد حمایت و ارفاق نسبت به این گروه سنی را داشته است (به نقل از: عسکری‌پور و همکاران، ۱۴۰۳: ۱۱۲ و ۱۱۳). ثانیاً، هرچند ماده ۱۳۴ ق.م.ا ۱۳۹۲ دارای اطلاق ظاهری است، با این حال با توجه به اینکه قانونگذار در قبال افراد زیر ۱۸ سال به‌طور مستقل و متمایز از بزرگسالان، مقررات واکنش کیفری را در فصلی مجزا تحت عنوان «مجازات‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی اطفال و نوجوانان» (مواد ۸۸ تا ۹۵ قانون مذکور) مقرر کرده است، می‌توان نتیجه گرفت که فلسفه این تفکیک، عدم شمول مقررات مربوط

مقررات تعدد جرم درباره جرایم اطفال و نوجوانان بزهکار، هیچ حکم خاصی را بیان نکرده است که همین امر باعث ایجاد اختلاف‌نظر و برداشت‌های گوناگون (دیدگاه موافقان، مخالفان و بینابین) به شرح ذیل شده است.

۳،۱،۱ دیدگاه موافقان

برخی به طور مطلق قائل به اعمال مقررات عام تعدد جرم موضوع ماده ۱۳۴ ق.م.ا با اصلاحات بعدی نسبت به اطفال و نوجوانان بزهکار بوده که عمده استدلال این گروه آن است که اولاً، ماده ۱۳۴ ق.م.ا به دلیل اطلاق لفظی، قلمرو شمول خود را محدود به بزرگسالان نکرده و به‌صراحت، استثنایی برای بزهکاری اطفال و نوجوانان قائل نشده است (توجهی، ۱۳۹۵: ۱۹۵؛ مصدق، ۱۳۹۸: ۳۸/۲). ثانیاً، پیشینه قانونگذاری ایران، از جمله ماده ۳۸ قانون مجازات عمومی ۱۳۵۲ یا ماده ۱۳۸ ق.م.ا ۱۳۹۲، در ادوار مختلف حکایت از این واقعیت دارد که صرفاً مقررات تکرار جرم نسبت به اطفال قابل اعمال نیست و هیچ حکم صریحی مبنی بر منع اعمال مقررات تعدد جرم درباره این افراد وضع نشده است. رأی شماره ۵ د ۸۵۱ مورخ ۱۳۱۹/۰۳/۱۹ از شعب دیوان عالی کشور نیز این استدلال را مورد تأیید قرار داده است (به نقل از: عسکری‌پور و همکاران، ۱۴۰۳: ۱۱۲). ثالثاً، مقررات تعدد جرم، به‌رغم آنکه ظاهر آن تشدیدکننده به نظر می‌رسد، در مقام اجرا واجد آثار تخفیفی و به نفع متهم

مقررات تعدد جرم در خصوص اطفال و نوجوانان وجود ندارد، لذا به نظر می‌رسد ماده ۱۳۴ مذکور اطلاق دارد و اعمال آن در مورد اطفال بلا اشکال است» (برگرفته از پایگاه اینترنتی <https://edarehoquqy.cadl.ir> مشاهده شده در تاریخ ۱۴۰۴/۲/۸).

۱ - نظر اکثریت نشست قضایی چنین است: «با توجه به اطلاق ماده ۱۳۴ ق.م.ا مصوب ۱۳۹۲ در خصوص اعمال مقررات تعدد جرم نمی‌توان تفکیکی راجع به جرایم اطفال و نوجوانان و سایر مجرمین قائل شد و قانونگذار صرفاً مقررات تکرار جرم را راجع به اطفال قابل اعمال ندانسته است و از آنجایی که ممنوعیت صریح قانونی در مورد اعمال

۳، ۱، ۳، ۱ عدم اعمال تعدد جرم درباره اطفال

طرفداران این دیدگاه در توجیه عدم اعمال مقررات تعدد جرم نسبت به اطفال معتقدند که اولاً، اطفال از مسئولیت کیفری معاف‌اند و برای این گروه صرفاً اقدامات تأمینی و تربیتی مقرر می‌شود (زراعت، ۱۳۹۲: ۲/۲۱۳). ثانیاً، مطابق ماده ۱۳۸ ق.م.ا، اطفال از شمول مقررات تکرار جرم مستثنی شده‌اند و همچنین در بند «ط» ماده ۳۲ قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۵۲، صراحتاً بر عدم اعمال مقررات مربوط به تعدد و تکرار جرم درباره اطفال تأکید شده است. با توجه به اینکه قانونگذار در مورد تکرار جرم که ذاتاً از شدت و سخت‌گیری بیشتری برخوردار است، اطفال را مستثنی کرده است، به طریق اولی، فلسفه حمایتی قانونگذار اقتضاء دارد که اطفال از شمول مقررات تعدد جرم نیز خارج شوند (توجهی، ۱۳۹۵: ۱۹۵). ثالثاً، برای افراد زیر ۹ سال در جرایم تعزیری اساساً هیچ نوع واکنش اجتماعی (اعم از مجازات یا اقدامات تأمینی و تربیتی) پیش‌بینی نشده است. با عنایت به نسخ قانون اقدامات تأمینی مصوب ۱۳۳۹/۲/۱۲ بر اساس ماده ۷۲۸ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، و با توجه به عبارت «جرایم موجب تعزیر...» در ماده ۱۳۴ همان قانون و نیز کاربرد واژه «مجازات» در متن ماده، این برداشت شکل می‌گیرد که

به تعدد جرم نسبت به این گروه سنی را اقتضا می‌کند. بنابراین، اعمال این مقررات درباره اطفال و نوجوانان فاقد مبنای قانونی و فلسفی است (مصدق، ۱۳۹۸: ۲/۸۳ و ۱/۴۲۱). ثالثاً، همان‌گونه که ماده ۱۳۸ ق.م.ا ۱۳۹۲ به صراحت اجرای مقررات تکرار جرم را در خصوص اطفال نفی کرده است، به همان دلیل نیز باید پذیرفت که مقررات تعدد جرم نسبت به این گروه قابل اجرا نیست. استدلال اقلیت قضات دادگستری شهرستان استهبان فارس، در صورتجلسه نشست قضایی شماره ۴۶/۲۱-۱۳۹۷ مورخ ۱۳۹۶/۱۰/۱۹ نیز مؤید این برداشت بوده است.^۱ علاوه بر آن، رأی اصراری شماره ۲۰۰۱-۱۳۲۸/۱۲/۲۵ هیأت عمومی دیوان عالی کشور مؤید این استدلال بوده است (متن، ۱۳۸۲: ۹۴).^۲

۳، ۱، ۳ دیدگاه بینابین

طرفداران این دیدگاه با تفکیک میان دو گروه سنی اطفال و نوجوانان قائل به این هستند که مقررات تعدد جرم درباره اطفال قابل اعمال نبوده ولی در خصوص نوجوانان قابل اجرا می‌باشد. این دیدگاه تلاش دارد تا نوعی توازن میان ملاحظات حمایتی و مقتضیات پاسخ‌دهی کیفری برقرار کند. ذیلاً به طور مجزا به دلایل طرفداران این دیدگاه اشاره خواهیم کرد.

جرم را در مورد اشخاصی که کمتر از ۱۸ سال تمام دارند ممنوع نموده و در نظر داشتن این نکته که لزوم تنبیه در تکرار جرم منظور اصلی قانونگذار بوده و با این کیفیت در مورد این قبیل اشخاص اجرای آن ممنوع نموده و به طریق اولی در مورد تعدد نظر قانونگذار بر تشدید مجازات این طبقه نمی‌باشد و بالجمله رعایت احکام تعدد در این قبیل موارد مخالف روح و فلسفه مراتب فوق‌الاشعار می‌باشد و حکم فرجام‌خواسته از این جهت مخدوش است و...».

^۱ - نظر اقلیت چنین است: «به نظر می‌رسد مقررات مربوط به تعدد جرم در مورد اطفال و نوجوانان اعمال نمی‌شود؛ همچنان که موضوع تکرار جرم بر اساس ماده ۱۳۸ این قانون در مورد اطفال و نوجوانان منتفی است» (برگرفته از پایگاه اینترنتی: <https://qavanin.ir> مشاهده شده در تاریخ ۱۴۰۴/۲/۳۰).

^۲ - رأی اصراری مزبور چنین است: «با توجه به اینکه در تاریخ تصویب قانون مجازات عمومی اثرات تعدد جرم که فعلاً مورد رعایت می‌باشد وجود نداشته و با التفات به ماده ۳۸ قانون مزبور که اجرای احکام تکرار

تربیتی درباره آنان اعمال نمی‌شود؛ چراکه اعمال اقدامات تأمینی همانند مجازات نیز طبق مواد ۱۰، ۱۲ و ۱۳ ق.م.ا. مصوب ۱۳۹۲، تابع اصل قانونی بودن مجازات و اقدامات تأمینی می‌باشد. لذا از آنجایی که درباره افراد زیر ۹ سال تمام شمسی، اگر مرتکب جرم تعزیری شوند اقدامات تأمینی هم اعمال نمی‌شود؛ لذا اعمال تعدد جرم و یا عدم آن، سالبه به انتفاع موضوع است، ولی اگر مرتکب جرائم موجب حد یا قصاص گردند تابع تبصره ۲ ماده ۸۸ ق.م.ا. مصوب ۱۳۹۲^۴ هستند. ب- پسر ۹ تا ۱۵ سال شمسی: اقدامات تأمینی و تربیتی درباره آنها اجرا می‌شود (ماده ۸۸ قانون ق.م.ا). ولی درباره آنان مسأله اعمال مجازات و به تبع آن تعدد جرم متصور نخواهد بود.

۲، ۱، ۳، اعمال تعدد جرم درباره نوجوانان

طرفداران دیدگاه بینابین در توجیه اعمال مقرارت تعدد جرم نسبت به نوجوانان (افراد بالغ زیر ۱۸ سال تمام شمسی) معتقدند که اولاً، ماهیت تصمیمات مندرج در

مقررات تعدد جرم صرفاً ناظر بر «مجازات» است و اقدامات تأمینی و تربیتی را شامل نمی‌شود. استدلال هیأت عالی موضوع صورتجلسه نشست قضایی دادگستری شهرستان استهبان فارس^۱ و نظریه‌های مشورتی اداره کل حقوقی قوه قضائیه الف- شماره ۷/۹۵/۳۲۶۰ مورخ ۱۳۹۵/۱۲/۱۵ و ب- شماره ۷/۹۳/۲۴۶۵ مورخ ۱۳۹۳/۱۰/۹ نیز مؤید این برداشت است.

در راستای اصل افتراقی بودن نظام کیفری اطفال، ماهیت واکنش اجتماعی علیه اطفال بزهکار در قانونگذاری ایران از نوع اقدامات تأمینی و تربیتی مانند تحویل به والدین، الزام به حضور در دوره مشاوره است (مستنداً به مواد ۸۸ و ۱۴۸ ق.م.ا)؛ با این توضیح که الف- افراد (پسر و دختر) زیر ۹ سال شمسی، فاقد مسئولیت کیفری بوده (ماده ۱۴۶ ق.م.ا) و لذا اعمال قواعد تعدد جرم درباره این افراد به کلی منتفی و حتی هیچ‌گونه واکنش اجتماعی چه مجازات و چه اقدامات تأمینی و

میشود. لذا قواعد تعدد در خصوص اطفال، قابل اعمال نیست، ولی در خصوص جرایم تعزیری ارتكابی توسط نوجوانان قابل اعمال است.
^۳- نظریه مشورتی به شماره ۷/۹۳/۲۴۶۵-۱۳۹۳/۱۰/۰۹ چنین مقرر نموده است: «مقررات تعدد، عام و کلی است و شامل جرایم ارتكابی نوجوانان بین ۱۵ تا ۱۸ سال نیز می‌شود و در فرض سؤال با رعایت ماده ۱۳۴ ق.م.ا. ۱۳۹۲، طبق بندهای پ و ت ماده ۸۹ این قانون، مجازات درجه ۵ و ۶ تعیین و اشد آنها با مجازات درجه ۷ که به شرح بند ث ماده مذکور تعیین می‌شود، جمع می‌گردد».

^۴- تبصره ۲ ماده ۸۸ ق.م.ا. مصوب ۱۳۹۲: «هرگاه نابالغ مرتکب یکی از جرایم موجب حد یا قصاص گردد در صورتی که از دوازده تا پانزده سال قمری داشته باشد به یکی از اقدامات مقرر در بندهای (ت) و یا (ث) محکوم می‌شود و در غیر این صورت یکی از اقدامات مقرر در بندهای (الف) تا (پ) این ماده در مورد آن‌ها اتخاذ می‌گردد».

^۱- نظر اکثریت نشست قضایی چنین است: «با توجه به اطلاق ماده ۱۳۴ ق.م.ا. مصوب ۱۳۹۲ در خصوص اعمال مقررات تعدد جرم نمی‌توان تفکیکی راجع به جرایم اطفال و نوجوانان و سایر مجرمین قائل شد و قانونگذار صرفاً مقررات تکرار جرم را راجع به اطفال قابل اعمال ندانسته است و از آنجایی که ممنوعیت صریح قانونی در مورد اعمال مقررات تعدد جرم در خصوص اطفال و نوجوانان وجود ندارد، لذا به نظر می‌رسد ماده ۱۳۴ مذکور اطلاق دارد و اعمال آن در مورد اطفال بلا اشکال است» (برگرفته از پایگاه اینترنتی

<https://edarehoquqy.cadl.ir> مشاهده شده در تاریخ ۱۴۰۴/۲/۸).

^۲- نظریه مشورتی به شماره ۷/۹۵/۳۲۶۰-۱۳۹۵/۱۲/۱۵ چنین مقرر نموده است: «مقررات تعدد جرم، ناظر به مجازات است و در خصوص اطفال در صورت ارتكاب جرم طبق ماده ۱۴۸ ق.م.ا. ۱۳۹۲ اقدامات تأمینی و تربیتی اعمال می‌شود نه مجازات؛ در حالی که در خصوص نوجوانان، با عنایت به ماده ۸۹ قانون مذکور، مجازات تعزیری تعیین

ماده ۸۸ ق.م.ا ۱۳۹۲ حتی در مورد افراد بالغ زیر ۱۵ سال یعنی دختران و پسرانی که به ترتیب بیش از ۹ و ۱۵ سال تمام قمری دارند از سنخ مجازات است (مصدق، ۱۳۹۸: ۴۰۲/۱). ثانیاً، به موجب ماده ۱۴۶ ق.م.ا، افراد نابالغ فاقد مسئولیت کیفری بوده و مطابق ماده ۱۴۸ این قانون، درباره آنان فقط اقدامات تأمینی و تربیتی اعمال می‌گردد. ثالثاً، قانونگذار در قسمت اخیر ماده ۹۱ ق.م.ا، مقرر داشته است: «در جرایم مستوجب حد و قصاص، هرگاه افراد بالغ کمتر از هجده سال ... حسب مورد با توجه به سن آنها به مجازات‌های مقرر در این فصل محکوم می‌شوند...»؛ از این رو، عبارت «یکی از تصمیمات ذیل...» در ماده ۸۸ قانون مذکور اطلاق داشته و نه تنها اقدامات تأمینی بلکه مجازات را نیز حتی در خصوص دختران بالغ زیر ۱۵ سال در بر می‌گیرد. بر این اساس، با توجه به امکان اعمال قواعد تعدد جرم درباره نوجوانان، نحوه اعمال مقررات تعدد جرم درباره نوجوانان مشابه تعدد جرائم بزرگسالان بوده که قانونگذار در مواد ۱۳۴ الی ۱۳۵ ق.م.ا ۱۳۹۲ کیفیت پاسخ‌دهی کیفری به تعدد جرائم بر حسب تعزیری یا حدی و قصاص و دیه بودن نوع جرم را بیان کرده است. البته، طیف و نوع مجازات قابل اعمال درباره نوجوانان منطبق با مجازات‌های مقرر در مواد ۸۸ (برای دختران ۹ سال تمام شمسی تا ۱۵ سال

تمام شمسی) و ۸۹ (پسران و دختران بالای ۱۵ تا ۱۸ سال تمام شمسی) بوده که، در مقایسه با مجازات افراد بزرگسال (بالای ۱۸ سال تمام شمسی)، جنبه ارفاقی و حمایتی (مجازات‌های تخفیف‌یافته و جایگزین حبس) دارد؛ کماآنکه در حقوق جزای عراق و مصر نیز چنین است که در ادامه مورد اشاره قرار خواهد گرفت.

به طور کلی، از نظر نگارندگان، در شرایط کنونی با توجه به سیاق کلمات و عبارات به کار رفته در قانون و اقتضای قاعده تفسیر به نفع متهم و لزوم پابندی به اصل تفسیر کودک‌مدارانه،^۱ همچنین، شرایط آسیب‌پذیری خاص کودکان و نوجوانان از حیث جسمانی، روانی و اجتماعی،^۲ دیدگاه بینابین منطقی‌تر می‌باشد.

۳.۲ در حقوق جزای عراق

در حقوق جزای عراق نیز مقررات خاصی درباره تعدد جرائم اطفال و نوجوانان وضع نشده است، با این وجود، مقررات عام تعدد جرم (به موجب مواد ۱۴۲ و ۱۴۳ قانون مجازات عراق ۱۹۶۹) درباره نوجوانان قابل اجرا بوده، با این توضیح که در مورد نوجوانان، اغلب پیشنهاد می‌شود که مجازات‌های متوالی یا شدید برای هر جرم به‌ویژه در مواردی که تعداد جرایم زیاد باشد، در نظر گرفته نشود و بلکه سعی شود با تمرکز بر اصلاح و تربیت، امکان پیشگیری از تکرار جرم برای این گروه

از مفهوم و اهمیت اصل تفسیر کودک‌مدارانه و جایگاه آن در اسناد بین‌المللی، رک: شاملو، ۱۳۹۰: ۱۰۰، عباچی، ۱۳۸۸: ۵۳ و نیازپور، ۱۳۹۶: ۱۴-۱۵.

۲- پذیرش و تسری سیاست کیفری تشدید مبنی بر اعمال مقررات تعدد جرم درباره اطفال و نوجوانان با شرایط خاص روحی، عاطفی و جسمانی آنان و نیز ضرورت اصلاحی و درمانی بودن ماهیت پاسخ‌دهی به بزهکاری این افراد مغایرت خواهد داشت (فلاح و حاجی تبار فیروزجائی، ۱۳۹۹: ۲۶۵).

۱- اقتضای اصل تفسیر کودک‌مدارانه از قوانین جزایی راجع به اطفال و نوجوانان و لزوم برخورد مداراگرانه با آنان به عنوان اشخاص آسیب‌پذیر و نیز اتخاذ اصل انصاف در پاسخ‌دهی به بزهکاری آنان از طریق متفاوت انگاشتن این دسته از افراد بزهکار در مقایسه با بزرگسالان بزهکار و جنبه حمایتی بخشیدن به پاسخ‌های ناظر بر بزهکاری افراد زیر ۱۸ سال نیز چنین است که از اتخاذ رویکرد تشدید مبنی بر اعمال مقررات تعدد جرم درباره آنان اجتناب شود (جهت اطلاع بیشتر

بنابراین در حقوق جزای عراق، افراد زیر ۱۸ سال به عنوان «صغیر» یا «حدث» شناخته شده و مقررات خاصی برای آنها وجود دارد. مطابق قانون حمایت از اطفال و نوجوانان عراق مصوب ۱۹۸۳، «صغیر» به کسی اطلاق می‌شود که تا سن ۹ سال تمام نشده باشد و «حدث» کسی است که سن او بین ۹ تا ۱۸ سال باشد.

مطابق قانون مذکور برخورد کیفری و نحوه پاسخ-دهی به جرایم متعدد افراد زیر ۱۸ سال به ترتیب زیر عمل می‌شود:

الف- افراد زیر ۹ سال: این افراد اساساً مسئولیت کیفری ندارند. مطابق ماده ۴۷ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان مصوب ۱۹۸۳، تحت هیچ شرایطی نباید علیه آنها دعوی جزایی اقامه شود. بنابراین مقررات تعدد جرایم (مواد ۱۴۱-۱۴۳ قانون مجازات عراق مصوب ۱۹۶۹) اساساً در مورد آنها موضوعیت ندارد و از این حیث همانند حقوق ایران می‌باشد. در صورتی که جرمی توسط فرد زیر ۹ سال انجام شود، فقط اقدامات تربیتی یا حمایتی (مثل تسلیم به ولی یا مراجع اجتماعی) می‌تواند مطرح گردد.

ب- افراد ۹ تا ۱۵ سال: این افراد (در قانون عراق غالباً «صبی» خوانده می‌شود) اگر مرتکب جرم شوند در دادگاه اطفال محاکمه می‌شوند. چنانچه چند جرم توسط یک نوجوان این گروه ارتکاب یابد، ماده ۷۵ قانون مجازات عراق اجازه می‌دهد همه جرایم در یک پرونده رسیدگی شود و «تنها مجازات مربوط به جرم شدیدتر اجرا شود». به عبارت دیگر، برخلاف بزرگسالان که

سنی فراهم شود (ماده ۸۷ قانون کودکان و نوجوانان ۱۹۸۳).^۱ همچنین، حتی در شرایطی که قانونگذار عراق تعدد جرم نوجوانان را پیش‌بینی نموده، رویکرد سختگیرانه‌ای را اتخاذ نکرده است و مطابق با ماده ۷۵ قانون مجازات عراق، اگر نوجوان (حدث) به تعدد جرم متهم شود، می‌توان او را برای تمامی آن جرائم در یک دعوای واحد محاکمه کرد و حکم واحدی صادر نمود؛ مشروط بر آنکه دادگاه، جرم دارای مجازات شدیدتر را مورد توجه قرار داده و صرفاً به آن حکم دهد، نه به سایر جرائم. وانگهی، در رویه قضایی، برخی از آراء قضات محاکم عراق در خصوص نوجوان بزهکار به ویژه در زمینه تعدد جرم، به‌طور خاص به مسائل مربوط به بازپروری و اصلاح بیشتر از مجازات‌های کیفری تأکید دارند. به‌عنوان مثال، رأی شماره ۳۰۰۳-۶-۲۰۱۴/۲/۵ دیوان عالی عراق نشان می‌دهد که در مواقع ارتکاب تعدد جرم از سوی یک نوجوان، تمرکز بیشتر بر اقدامات اصلاحی و تربیتی بوده و مجازات‌های کیفری به‌طور حداقلی به‌کار می‌روند. این نوع نگرش قضایی، نه تنها به روح قانون‌گذاری عراق تأکید دارد که در راستای پیشگیری از جرم و اصلاح رفتارهای بزهکارانه است، بلکه به رعایت حقوق بشر و توجه به وضعیت روانی و اجتماعی نوجوانان نیز نزدیک‌تر است. از این رو، رویه قضائی عراق علی‌رغم پیش‌بینی تعدد جرم نوجوانان توسط ماده ۸۷ قانون حمایت از کودکان و نوجوانان ۱۹۸۳، اغلب بر تجویز اقدامات اصلاحی و تربیتی تأکید دارد.^۲

^۱ - برگرفته از پایگاه اینترنتی: <https://www.iraqilaws.com>

مشاهده شده در تاریخ ۱۴۰۴/۴/۱.

^۲ - برگرفته از پایگاه اینترنتی: <https://www.iraqilaws.com>

مشاهده شده در تاریخ ۱۴۰۴/۴/۱.

مطابق ماده ۱۴۳ قانون مجازات عراق، مجازات‌ها متوالی و جمع می‌شود، در مورد نوجوان متهم تعدد جرم، در صدور حکم واحد کیفر شدیدترین جرم ملاک خواهد بود. از سوی دیگر، واکنشی که در دادگاه اطفال صورت می‌گیرد غالباً از جنس تدابیر جایگزین است (به عنوان مثال تحویل به ولی، نظارت قضایی یا نگهداری در مدرسه اصلاحی). لذا ظرفیت قانونی اجرای مجازات‌های سنگین (مثل حبس طولانی) در این سن محدود است؛ حداکثر مدت نگهداری اطفال در مدرسه اصلاحی طبق قانون تا پنج سال است و اجرای مجازات بالاتر از این حد ممنوع است. با این وجود، گرچه این افراد دارای مسئولیت کیفری می‌باشند، لکن واکنش دادگاه در قبال جرایم متعدد ارتكابی از نوع تدابیر جایگزین و اصلاحی - تربیتی است و به نوعی ماهیت مجازات ندارد. لذا از این حیث اگرچه قواعد تعدد جرائم در خصوص جرائم ارتكابی این طیف سنی رعایت می‌گردد، لکن در خصوص شدت تدابیر جایگزین و اقدامات تأمینی و تربیتی قابل اعمال است.

ب- افراد ۱۵ تا ۱۸ سال: قانون کشور عراق برای این گروه (که معمولاً «فتی» خوانده می‌شوند) نیز همچنان حکم دادگاه اطفال را پیش‌بینی می‌کند، اما مجازات‌ها می‌تواند شدیدتر باشد. در عمل، ملاک تعدد جرائم برای این گروه نیز مشابه کودکان کم‌سن‌تر است؛ یعنی مجازات‌ها در یک حکم واحد و متناسب با شدیدترین جرم صادر می‌شوند. به عنوان مثال به موجب مواد ۷۶ و ۷۷ قانون حمایت از کودکان و نوجوانان عراق مصوب ۱۹۸۳، نوجوان متهم به جنایت (اعم از منافی حیثیت یا منافی امنیت) به جای حکم حبس معمول، به آموزشگاه‌های اصلاحی سپرده شود، لیکن مجموع دوره

حبس تعلیقی یا تعهدات حمایتی نیز مشروط به سقف قانونی است. نهایتاً فردی که در زمان ارتكاب جرم ۱۸ سالگی را تمام کند (به عنوان مثال، فرد ۱۸ سال)، دیگر طفل محسوب نمی‌شود و به سیستم بزرگسالان (دادگاه کیفری عادی) ارجاع می‌گردد.

به طور خلاصه، قوانین عراق محدودیت‌های مشخصی برای مجازات و تعدد جرایم اطفال قائل شده است: زیر ۹ سال مسئولیتی ندارد، نوجوانان ۹-۱۸ سال تحت نظام اصلاحی، مجازات می‌شوند و آثار تعدد جرم اگرچه اجرا می‌گردد، اما در این شرایط تضعیف می‌شود (مطابق ماده ۷۵ یک حکم و تمرکز روی شدیدترین جرم). در عین حال ظرفیت‌هایی مثل امکان تشدید تدابیر یا تمدید دوره اصلاح به اندازه سقف قانونی پیش‌بینی شده است (حداکثر ۵ تا ۱۵ سال).

در یک نگاه تطبیقی، قانونگذار عراق همانند ایران، افراد زیر ۹ سال را فاقد مسئولیت کیفری دانسته و از این حیث قواعد تعدد جرم در هر دو نظام حقوقی مذکور منتفی می‌باشد. در نظام حقوقی ایران، رویکردی مبتنی بر تفکیک دقیق سنی و جنسیتی اتخاذ نموده است. در این راستا، مفهوم «طفل» به معنای فرد فاقد مسئولیت کیفری صرفاً به اشخاصی اطلاق می‌شود که نابالغ هستند (دختران زیر ۹ سال و پسران زیر سن ۱۵ سال تمام قمری). واکنش نسبت به رفتار مجرمانه آن‌ها از نوع اقدامات تأمینی و تربیتی است. در مقابل، نوجوانان (افراد بالغ زیر ۱۸ سال تمام شمسی) دارای مسئولیت کیفری هستند و از آنجایی که قواعد تعدد جرم در حقوق جزای ایران صرفاً درباره مجازات‌ها قابل اعمال است و اقدامات تأمینی و تربیتی مشمول آن نمی‌شوند، این قواعد در مورد نوجوانان قابل اعمال خواهد بود. در نتیجه، تعدد جرم

که به نوعی در آستانه ورود به مسئولیت کیفری کامل قرار دارند و واکنش‌ها در مورد آنان ممکن است شکل شدیدتری به خود بگیرد، قواعد تعدد به صراحت و بدون هیچ‌گونه محدودیت اجرا می‌شود، چه در قالب جمع مجازات‌ها و چه با اعمال قاعده مجازات اشد. این انعطاف‌پذیری در حقوق عراق برخلاف حقوق ایران است که با تأکید بر افتراقی بودن سیاست کیفری کودکان، اجرای قواعد کیفری شدیدتر را فقط در مورد نوجوانان بالای ۱۵ سال تجویز می‌کند.

۳،۳ در حقوق جزای مصر

در حقوق جزای مصر در قانون کودک مصر مصوب ۱۹۹۶ اصلاحی ۲۰۰۸، مقررات مستقلی درباره تعدد جرم اطفال و نوجوانان پیش‌بینی نشده است. مع الوصف؛ با مدافعه در قانون مجازات مصر مشاهده می‌گردد که مقررات عام تعدد جرم مشمول جرائم ارتكابی کودکان و نوجوانان نیز می‌گردد. مطابق ماده ۳۲ قانون جزای مصر مصوب ۱۹۳۷، اگر یک فعل واحد چند جرم را تشکیل دهد، باید جرمی که مجازات آن شدیدتر است ملاک قرار گیرد و تنها به همان مجازات حکم داده شود، نه سایر مجازات‌ها. اگر چند جرم برای یک هدف واحد و به‌گونه‌ای ارتكاب یافته باشند که قابل تفکیک از یکدیگر نباشند، باید همگی به‌عنوان یک جرم واحد تلقی شوند و مجازات مربوط به شدیدترین جرم از میان آن‌ها اعمال گردد. در نتیجه، می‌توان گفت که امکان اعمال مقررات عام تعدد جرم در خصوص اطفال و نوجوانان در حقوق مصر منطبق با ماده ۳۲ قانون جزای مصر شماره ۵۸ مصوب ۱۹۳۷ وجود دارد و قانونگذار مصر هیچ‌گونه تفکیکی در مقررات تعدد جرائم اطفال و نوجوانان در مقایسه با بزرگسالان ندارد و صرفاً از حیث نوع واکنش

در حقوق ایران یک قاعده ناظر بر شدت واکنش کیفری در حوزه مجازات‌هاست و نه اقدامات غیرکیفری یا حمایتی و همین امر مانع از تعمیم آن به حوزه کیفری کودکان نابالغ می‌شود. در مقابل، نظام حقوقی عراق از تفکیک سنی ساده‌تر و در عین حال غیرجنسیتی پیروی می‌کند. به موجب قوانین مورد اشاره در کشور عراق، طفل به افراد زیر ۹ سال اطلاق و فاقد مسئولیت کیفری است، اما در مورد افراد ۹ تا ۱۸ سال که تحت دو عنوان «صبی» (۹ تا ۱۵ سال) و «فتی» (۱۵ تا ۱۸ سال) شناخته می‌شوند، واکنش اجتماعی شکل خاص‌تری به خود می‌گیرد. برخلاف حقوق ایران، در حقوق کیفری عراق میان مجازات و اقدامات اصلاحی یا تأمینی تمایز ماهوی قائل نیست؛ بلکه صرف‌نظر از اصطلاحات به‌کار رفته، واکنش دولت به رفتار مجرمانه نوجوانان ماهیت کیفری دارد و ممکن است در قالب مجازات‌های جایگزین، تدابیر اصلاحی یا نگهداری در مدارس تربیتی اعمال شود. این ویژگی موجب شده است که در حقوق عراق، قواعد تعدد جرم به‌طور عام در مورد کلیه افراد بین ۹ تا ۱۸ سال قابل اعمال باشد. حتی در مورد «صبی»‌ها که به ظاهر هنوز وارد دایره کامل مسئولیت کیفری نشده‌اند، مقررات مربوط به تعدد جرم که ماهیت کیفری دارند و در قانون مجازات عراق آمده‌اند اجرا می‌شود؛ زیرا اصل بر آن است که ارتكاب جرائم متعدد، به‌ویژه قبل از صدور حکم، مستلزم ارزیابی جامع از درجه خطر و تعیین کیفر منطبق با قاعده اجرای مجازات اشد یا جمع مجازات‌ها در حدود مقرر است. برای مثال، قاضی ممکن است برای یک «صبی» مرتکب چند جرم، حکم به نگهداری طولانی‌مدت در مدرسه اصلاحی بدهد، با لحاظ سابقه ارتكاب مکرر. در مورد «فتی»‌ها نیز، از آنجا

کیفری (اعم از اقدامات اصلاحی و یا مجازات) متفاوت می‌باشد. به عبارت دیگر، از منظر حقوق مصر، در گروه سنی ۱۲ تا ۱۸ سال که دارای مسئولیت کیفری می‌باشند، حتی در فرض پیش‌بینی اقدام تربیتی و اصلاحی برای کودک، احکام تعدد جرم اعمال می‌گردد و اقدام تأمینی و اصلاحی را نیز شامل می‌شود.

با این وجود، در حقوق جزای مصر اجرای مقررات تعدد جرم نسبت به اطفال و نوجوانان در مقایسه با بزرگسالان از حیث نحوه پاسخ‌دهی و واکنش اجتماعی بر حسب گروه سنی آنان به شرح ذیل متفاوت خواهد بود:

الف- افراد زیر ۱۲ سال: از آنجا که اساساً جرمی در این شرایط به این طیف سنی منتسب نیست (مسئولیت کیفری ندارند)، قواعد تعدد جرم موضوعیت نمی‌یابد. به عبارت دیگر، اگر کودکی زیر ۱۲ سال، همزمان یا متوالی چند عمل مجرمانه انجام دهد، دادگاه صرفاً به به وضع تدابیر اصلاحی (مانند اطلاع والدین یا ارجاع به نهاد حمایتی) مبادرت می‌ورزد و از شمول قواعد تعدد جرم خارج است.

ب- افراد ۱۲ تا ۱۵ سال: دادگاه اطفال صرفاً می‌تواند یکی از تدابیر مندرج در ماده ۱۰۱ قانون مذکور را اعمال کند (ماده ۱۰۵ قانون کودک مصوب ۱۹۹۶ میلادی (اصلاحی ۲۰۰۸)). فرض تعدد جرائم در این بازه سنی بدان معناست که چند واقعه مجرمانه متوالی یا متحدالاجر (مثلاً چند بار سرقت) رخ داده است. در این صورت، هر مرتبه جرم به‌طور جداگانه در شورای اطفال بررسی شده و ممکن است یک یا چند «تدبیر اصلاحی» (نظیر تکلیف به آموزش یا کار عام‌المنفعه) برای وی در نظر گرفته

شود. چون جرمه‌ها یا مجازات‌های کیفری عینی (حبس، شلاق، جزای نقدی سنگین) برای اطفال ممنوع است.

پ- افراد ۱۵ تا ۱۸ سال: این افراد از شمول «عدم مسئولیت مطلق» خارج‌اند و می‌توانند در چارچوب قانون مشمول مجازات شوند (ماده ۱۱۱ قانون کودک مصوب ۱۹۹۶ میلادی (اصلاحی ۲۰۰۸)). بنابراین، اگر نوجوانی مثلاً ۱۶ ساله مرتکب عملی شود که حسب ماده ۳۲ همزمان چند جرم به همراه دارد، قضات ابتدا اشد مجازات ممکن را در نظر می‌گیرند. اما اگر آن مجازات اشد، عبارت از اعدام یا حبس ابد/مشدد باشد، به موجب ماده ۱۱۱ تبدیل به «حبس عادی» می‌شود. به عنوان نمونه، فرض کنید نوجوانی در یک عمل مرتکب جرم منافی عفت (اشد) و سپس جرح یا سرقت (خفف) شده باشد؛ قانون تعدد حکم می‌کند اشد (منافی عفت) ملاک قرار گیرد، اما چون وی زیر ۱۸ است، اشد به حبس تبدیل و نهایتاً مجازات متعارف تعلیق یا اصلاحی صادر می‌شود. خلاصه اینکه کودک مجرم بین ۱۵-۱۸ سال ممکن است مشمول تشدید مجازات (ماده ۵۰ قانون مجازات) شود، ولی سقف تشدید او همچنان مشمول قید ماده ۱۱۱ این قانون است.

در یک نگاه تطبیقی میان حقوق جزای ایران و مصر؛ قانون‌گذار ایران تفکیکی روشن و دقیق میان مفهوم «طفل» و «نوجوان» قائل شده است. این تفکیک هم از جهت سن تقویمی و هم از حیث جنسیت کاملاً برجسته است. بر این اساس، اطفال شامل پسران و دختران زیر ۹ سال، و نیز پسران ۹ تا ۱۵ سال هستند. هرچند پسران از ۱۵ سالگی وارد دایره مسئولیت کیفری به‌صورت تدریجی می‌شوند، اما تا پیش از آن، حتی در صورت ارتکاب افعال مجرمانه، صرفاً با اقدامات تأمینی و تربیتی

اموال مجازات‌های رسمی ممنوع است. در این میان، حتی اگر این گروه مرتکب تعدد جرم شوند، دادگاه مجاز به اعمال مجازات سنگین یا انباشته نیست و صرفاً می‌تواند تدابیر اصلاحی متناسبی چون الزام به شرکت در جلسات تربیتی، اقامت در مراکز مراقبتی یا حضور در نهادهای بازپروری را اعمال کند. در حقیقت، در حقوق جزای مصر برای این سنین گرچه مسئولیت کیفری را به رسمیت قائل بوده، اما از کاربست مجازات‌های سنی امتناع می‌ورزد و در قبال تعدد جرم نیز به همان شیوه مبتنی بر اقدامات اصلاحی و نه کیفری پایبند می‌ماند. نقطه تحول در سیاست کیفری مصر در سن ۱۵ سالگی آغاز می‌شود؛ جایی که قانون‌گذار برای افراد ۱۵ تا ۱۸ سال امکان محاکمه تحت قانون مجازات عمومی را پذیرفته است. در این بازه، افراد از نظر دادرسی، مشمول قواعد کیفری بزرگسالان می‌شوند و امکان اعمال مجازات رسمی در مورد آن‌ها فراهم است. با این حال، تفاوت مهمی وجود دارد: هرچند دادگاه در صورت تعدد جرم ممکن است حکم به مجازات اشد بدهد، اما این مجازات به سبب صغر سنی مرتکب، معمولاً یا به تدابیر جایگزین اصلاحی یا به مجازات تعلیقی تبدیل می‌گردد. به بیان دیگر، قواعد تعدد جرم در سطح نظری و حقوقی برای نوجوانان ۱۵ تا ۱۸ سال در مصر معتبر است، اما در عمل، اجرای آن‌ها همواره با ملاحظه وضعیت سنی، روانی، خانوادگی و تربیتی مرتکب، تعدیل و تخفیف می‌یابد.

در یک جمع‌بندی کلی می‌توان گفت که نظام حقوقی ایران قواعد تعدد جرم را صرفاً در مورد نوجوانان (دختر ۹ تا ۱۵ سال شمسی و پسر و دختر ۱۵ تا ۱۸ سال شمسی) قابل اعمال می‌داند و این محدودیت ناشی از

مواجه می‌شوند. در این گروه، هیچ‌گونه مجازات رسمی به معنای اخص آن اعمال نمی‌شود. در مقابل، نوجوانان که در برگیرنده دختران ۹ تا ۱۵ سال و همه افراد ۱۵ تا ۱۸ سال هستند، بر اساس ماده ۸۹ ق.م.ا مشمول مجازات تعزیری می‌شوند. از این رو، قواعد کیفری از جمله قاعده تعدد جرم (اعم از تعدد مادی یا معنوی) فقط در مورد نوجوانان واجد شرایط مسئولیت قابل اعمال است؛ زیرا این قاعده به طور خاص ناظر به تجمیع یا تعدیل مجازات‌هاست، نه تدابیر غیرکیفری مانند اقدامات اصلاحی. بنابراین، برای اطفالی که صرفاً مشمول تدابیر حمایتی‌اند، تعدد جرم فاقد اثر کیفری است و در تصمیم‌گیری قضایی صرفاً به عنوان شاخصی از خطرناکی یا وضعیت رفتاری کودک ارزیابی می‌شود، بی‌آن‌که مجازات مضاعفی به دنبال داشته باشد.

در مقابل، در حقوق جزای مصر، رویکرد قانون‌گذار نه تنها از تفکیک جنسیتی میان دختر و پسر اجتناب می‌ورزد، بلکه در تقسیم‌بندی سنی نیز به ساختاری سه گانه بسنده می‌کند: زیر ۱۲ سال، ۱۲ تا ۱۵ سال، و ۱۵ تا ۱۸ سال. در این ساختار، افراد زیر ۱۲ سال اساساً فاقد مسئولیت کیفری تلقی می‌شوند و در صورت ارتکاب جرم، مجازات نمی‌گردند. در این گروه، در صورت ارتکاب چند عمل مجرمانه (تعدد جرم)، دادگاه صرفاً به اتخاذ تدابیر حمایتی یا اصلاحی نظیر تحویل به والدین یا ارجاع به نهادهای اجتماعی اقدام می‌کند. این رفتار قضایی نه بر مبنای مجازات، بلکه مبتنی بر پیشگیری از انحراف و تلاش برای مداخله زودهنگام تربیتی است.

در گروه دوم، یعنی افراد ۱۲ تا ۱۵ سال، هرچند قانون‌گذار آنان را مشمول مسئولیت کیفری می‌داند، اما واکنش قضایی همچنان از نوع تدابیر اصلاحی است و

افتراق میان مجازات و تدابیر تأمینی است، در حالی که نظام حقوقی مصر، گرچه مسئولیت کیفری را از ۱۲ سالگی به رسمیت می‌شناسد، اما عملاً تا پیش از ۱۵ سالگی هیچ‌گونه مجازات کیفری به کار نمی‌برد و قواعد تعدد جرم را نیز صرفاً در مقام اتخاذ تدابیر اصلاحی لحاظ می‌کند. حتی در بازه ۱۵ تا ۱۸ سال، رویکرد حمایتی مصر موجب می‌شود که با وجود پذیرش نظری قواعد تعدد، مجازات‌های شدید ناشی از آن یا اجرا نشود یا به شدت تخفیف یابد. بنابراین، در یک مقایسه کلی، سیاست کیفری ایران در قبال تعدد جرم نوجوانان قانون‌مندتر و محدودتر ولی در مقام اجرا واقعی‌تر است، در حالی که سیاست کیفری مصر در نظریه گسترده‌تر، ولی در عمل منعطف‌تر و کمتر مجازات محور می‌باشد. این تفاوت‌ها بیش از آنکه صرفاً ناشی از ساختار حقوقی باشند، ریشه در فلسفه جرم‌انگاری، اهداف عدالت کیفری اطفال، و سیاست‌های اجتماعی دو کشور دارند.

۴ نتیجه

از مجموع یافته‌های این نوشتار نتایج ذیل حاصل شده است:

۱- علیرغم سکوت قانونگذار ایران از حیث امکان شمول مقررات تعدد جرم درباره اطفال و نوجوانان و چگونگی پاسخ‌دهی به آن و بروز اختلاف نظر میان حقوقدانان و رویه قضایی، ولی با مذاقه در سیاق کلمات و عبارات به کار رفته در مواد مختلف از قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ با اتکاء بر تکنیک‌های حقوق جزا و همچنین، لزوم پابندی به قواعد تفسیری حاکم بر حقوق جزا نظیر قاعده تفسیر مضیق و

یا قاعده تفسیر به نفع متهم (ماده ۱۲۰ ق.م.ا) از یکسو، و لزوم تبعیت از اصل تفسیر کودک-مدارانه از قوانین مرتبط با اطفال و نوجوانان و با توجه شرایط آسیب‌پذیری خاص آنان از لحاظ جسمانی، عاطفی و اجتماعی از سوی دیگر، اعمال مقررات تعدد جرم درباره اطفال (دختر زیر ۹ سال و پسر زیر ۱۵ سال تمام قمری) به کلی متفی است. زیرا آنان فاقد مسئولیت کیفری بوده و هیچ‌گونه واکنش اجتماعی چه مجازات و چه اقدامات تأمینی و تربیتی درباره آنان (به جز در صورت ارتکاب جرائم موجب حد یا قصاص مستوجب فقط اقدام تأمینی-تبصره ۲ ماده ۸۸ ق.م.ا ۱۳۹۲) اعمال نمی‌شود؛ وانگهی، مقررات تعدد جرم درباره آنان حتی در صورت ارتکاب جرائم موجب حد یا قصاص، اعمال نخواهد شد. زیرا تعدد جرم ناظر بر مجازات است. اما با توجه به مجازات بودن ماهیت واکنش اجتماعی علیه نوجوانان (افراد بالغ زیر ۱۸ سال تمام شمسی) و جاری بودن مقررات تعدد جرم بر مجازات، امکان اعمال این مقررات درباره آنان (نوجوانان) وجود دارد، با این قید که چگونگی پاسخ‌دهی به تعدد جرم نوجوانان مشابه با بزرگسالان بوده که قانونگذار در مواد ۱۳۴ الی ۱۳۵ ق.م.ا ۱۳۹۲ حکم آنرا بر حسب تعزیری یا حدی و قصاص و دیه بودن نوع جرم بیان کرده است. البته، طیف و نوع مجازات قابل اعمال درباره نوجوانان منطبق با مجازات‌های مقرر در مواد ۸۸ (برای دختران ۹ سال تمام

شمسی تا ۱۵ سال تمام شمسی) و ۸۹ (پسران و دختران بالای ۱۵ تا ۱۸ سال تمام شمسی) بوده که، در مقایسه با مجازات افراد بزرگسال (بالای ۱۸ سال تمام شمسی)، جنبه ارفاقی و حمایتی (مجازات‌های تخفیف‌یافته و جایگزین حبس) دارد.

۲- در قوانین و مقررات جزایی کشورهای عراق و مصر نیز اعمال قواعد تعدد جرم فقط درباره گروه سنی خاصی از افراد زیر ۱۸ سال تمام (البته، بدون تفکیک دختر و پسر) یعنی فقط نوجوانان مورد پذیرش قرار گرفته است. به عبارت دیگر، اولاً، در حقوق جزای عراق همانند ایران، افراد زیر ۹ سال فاقد مسئولیت کیفری بوده و قواعد تعدد جرم درباره آنان منتفی است. اما در مورد افراد ۹ تا ۱۸ سال که تحت دو عنوان «صبی» (۹ تا ۱۵ سال) و «فتی» (۱۵ تا ۱۸ سال)، واکنش اجتماعی در قالب مجازات‌های جایگزین و تدابیر اصلاحی بوده و مقررات تعدد جرم قابل اعمال است. ثانیاً، در حقوق جزای مصر مقررات عام تعدد جرم درباره کودکان و نوجوانان جاری است، با این تأکید که الف- درباره افراد زیر ۱۲ سال به دلیل عدم مسئولیت کیفری، قواعد تعدد جرم موضوعیت نمی‌یابد. به عبارت دیگر، اگر کودکی زیر ۱۲ سال، همزمان یا متوالی چند عمل مجرمانه انجام دهد، دادگاه صرفاً به به وضع تدابیر اصلاحی (مانند اطلاع والدین یا ارجاع به نهاد حمایتی) مبادرت می‌ورزد. ب- افراد ۱۲ تا ۱۵ سال: دادگاه اطفال صرفاً می‌تواند

یکی از تدابیر مندرج در ماده ۱۰۱ قانون مذکور را اعمال کند (ماده ۱۰۵ قانون کودک مصوب ۱۹۹۶ میلادی (اصلاحی ۲۰۰۸). فرض تعدد جرائم در این بازه سنی بدان معناست که چند واقعه مجرمانه متوالی یا متحدالاجر (مثلاً چند بار سرقت) رخ داده است. در این صورت، هر مرتبه جرم به‌طور جداگانه در شورای اطفال بررسی شده و ممکن است یک یا چند «تدبیر اصلاحی» (نظیر تکلیف به آموزش یا کار عام‌المنفعه) برای وی در نظر گرفته شود. چون جریمه‌ها یا مجازات‌های کیفری عینی (حبس، شلاق، جزای نقدی سنگین) برای اطفال ممنوع است. پ- افراد ۱۵ تا ۱۸ سال: این افراد در چارچوب قانون مشمول مجازات بوده و مقررات تعدد جرم درباره آنان (فقط مجازات اشد) جاری می‌شود. البته، اگر آن مجازات اشد، عبارت از اعدام یا حبس ابد باشد، تبدیل به «حبس عادی» خواهد شد. به طور کلی، میان رویکرد قانونگذاری هر سه کشور ایران، عراق و مصر از تعیین گروه سنی معینی جهت اعمال مقررات تعدد جرم (البته، از بین گروه سنی زیر ۱۸ سال) و نیز نحوه واکنش اجتماعی در تعدد جرائم آنان (اتخاذ رویکرد اصلاحی و درمانی و مداراگرایانه در مقایسه با افراد بالای ۱۸ سال)، شباهت زیادی وجود دارد.

با این وجود، لزوم پایبندی به اصل قانونی بودن جرم و مجازات و اجرای عدالت و جلوگیری از تشتت آراء در رویه قضایی، اقتضاء دارد که قانونگذار در قانون مجازات اسلامی در باب تعدد جرم و یا در فصل دهم از

بخش دوم کتاب اول قانون مجازات اسلامی زیر عنوان «مجازات‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی اطفال و نوجوانان» به طور صریح حکم تعدد جرم اطفال و نوجوانان و چگونگی واکنش و پاسخ دهی به آنرا را بیان

نماید، بدین نحو که مقررات تعدد جرم فقط درباره نوجوانان با لحاظ مقررات مواد ۸۸، ۸۹ و ۹۱ قابل اعمال است.

منابع

- Abachi, M. (2009). Criminal Rights of Children in United Nations Documents, Second Edition, Tehran, Majd Publishing. **[In Persian]**
- Aliabadi, A. (2006). Criminal Law, Volume 2, Second Edition, Tehran, Ferdowsi Publishing. **[In Persian]**
- Amid, H. (2009). Amid Culture, Three Volumes, Sixth Edition, Tehran, Sepehr Publishing. **[In Persian]**
- Ardebili, M. (2010). General Criminal Law, Volume 3, 20th Edition, Tehran, Mizan Publishing. **[In Persian]**
- Askaripour, H& et al. (2005). Feasibility Study of Applying Multiple Offense Provisions to Children and Adolescents in Iranian Criminal Policy, The Quarterly Journal of the Excellence of Law, Year 15, Issue 1. **[In Persian]**
- Dehkhoda, A. (1994). Dictionary, Volume 14, First Edition, Tehran, Tehran University Press. **[In Persian]**
- Egyptian Child Law No. 12 of 1996 with amendments in 2008. **[In Arabic]**
- Egyptian Penal Code approved on March 3, 1950. **[In Arabic]**
- Fallah, A & Hajitabar Firouzjaei, H. (2010). Analysis of the Rule of Multiple Crimes of Children and Adolescents in Iranian Criminal Law, Quarterly Journal of Criminal Law Doctrines of Razavi University of Islamic Sciences, Volume 17, Issue 20. **[In Persian]**
- Gholami, H. (2013). Model with Types of Juvenile Criminal Justice, Quarterly Journal of Criminal Law Doctrines of Razavi University of Islamic Sciences, Issue 6. **[In Persian]**
- Goodarzi, M. R. (2003). Prison Inadequacies, Specialized Journal of Razavi University of Islamic Sciences (Theology and Law), Issues 9 and 10. **[In Persian]**
- Iraqi Penal Code approved on 1969. **[In Arabic]**
- Jafari Langroodi, M. (1999). Legal Terminology, Tenth Edition, Tehran, Ganj Danesh Library. **[In Persian]**
- Juvenile Welfare Law No. 76 approved on 1983. **[In Arabic]**
- Matin, A. (2003). Collection of Judicial Procedures in the Criminal Section, Second Edition, Tehran, Roham Publications. **[In Persian]**
- Mansourabadi, A. (2010). A Brief Introduction to General Criminal Law, Second Edition, Tehran, Mizan Publications. **[In Persian]**
- Moein, M. (2007). Persian Dictionary, Volumes One and Three, Second Edition, Tehran, Zarrin Publications. **[In Persian]**
- Mossadegh, M. (2019). Explanation of the Islamic Penal Code, Volume 1, Eleventh Edition, Tehran, Jangal Publications. **[In Persian]**
- Mossadegh, M. (2019). Explanation of the Islamic Penal Code, Volume 2, First Edition, Tehran, Jangal Publications. **[In Persian]**
- Mousavi Khomeini, S.R. (2004). Tahrir al-Wasilah, Translated by Ali Eslami, Volume Three, Qom, Islamic Publications Office. **[In Persian]**
- Niazpour, A. H. (2017) Criminal Law of Children and Adolescents (The Process of Responding to Child and Adolescent Delinquency) , 2nd edition, Tehran, Mizan Publications. **[In Persian]**

Niazpour, A. H. (2014). Iranian Criminal Justice Responses to Juvenile Delinquency, Quarterly Journal of Crime Prevention Studies, Year 5, Issue 14. **[In Persian]**

Safaei, S. H & Ghasemzadeh, S. M. (2019). Civil Rights (Persons and Disabled), Twenty-sixth Edition, Tehran, Samt. **[In Persian]**

Shamloo, B. (2011). Criminal Justice and Children, First Edition, Tehran, Jangal Publishing. **[In Persian]**

Tavajjohi, A. (2016). Pathology of the Islamic Penal Code Approved in 1392, Third

Edition, Tehran, Judiciary Press and Publication Center. **[In Persian]**

Website: <https://www.neshast.org> Date of visit: 10/20/1398.

Website <https://edarehoquqy.eadl.ir> Viewed on 8/2/1404.

Website <https://www.iraqilaws.com> Viewed on 1/4/1404.

Zeraat, A. (2013). General Criminal Law 3, Volume 2, First Edition, Tehran, Javedaneh Publications, Jangal. **[In Persian]**